

MÜXTƏLİF LANDŞAFT ELEMENTLƏRİNİN TORPAQ PROFİLİNDƏ MİKROKATEN FORMATDA FORMALAŞAN HİDROTERMİK POTENSİALIN TƏDQIQI

Nəzakət Əlizadə, Niyazi Süleymanov

AR ETN Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutu, Bakı
tekazan@mail.ru

Torpaqlar, coğrafi mühitin dəyişməsi–landşaftın inkişafı ilə əlaqədə olan, daim dəyişən və inkişaf edən dinamik sistemlərdir. Bu dəyişikliklər lokal və global, tədrici və ya sürətli, hətta fəlakətli, nisbətən zəif və ya kəskin fərqli şəkildə biruzə verir və torpağın əsaslı surətdə dəyişməsinə səbəb ola bilər. Torpaqların təkamül dinamikası və funksionallığı geosferin, daha dəqiq landşaftın məruz qaldığı müxtəlif səviyyəli dəyişikliklərə uyğun olaraq təkmilləşir. Hazırda torpaqların inkişaf sürəti, abiotik təsirlərin ritmikliyi və xüsusiyyətləri, müxtəlif torpaqəmələgəlmə prosesləri barədə məlumatların səhihliyinin aşağı və qeyri-qənaətbəxş, təzadlı olması faktı mövcuddur. Bunun həlli yolunda torpaq mühitinin hidrotermik şəraitinin fəsilər üzrə dəyişkənliyinin tədqiqi yeni üsulların işlənilib hazırlanmasını tələb edir. B.Qafqazın qonur dağ-meşə torpaqlarının yayıldığı müxtəlif landşaft elementlərində, fərqli bitki örtüyü (mezofil və kserofil meşə, çəmənlik) altında torpaq mühitinin hidrotermik potensialı - HTP elementləri mikrokaten formatda mikroyüzlük plastikası əsasında tədqiq edilmişdir. Landşaftın mikrokaten formatda plastikası AutoCad proqramının tətbiqi ilə müəyyənləşdirilmişdir.

Aparılmış tədqiqatlara görə yamacın mailliyi artdıqca yağıntının torpağa daxil olması 30 % qədər azalır. Landşaft ekspozisiyasından asılı olaraq, torpaq və bitki səthindən buxarlanma fərqlidir. Bu, membran rolunu oynayan torpaq profilinin üst qatının (0-20 sm) şimalda və qərbdə, cənub və şərqdə fərqli nisbətdə daha soyuq və rütubətli olmasını şərtləndirir. Tədqiqatlar təbii defisit, bitki formasıların adı çəkilən landşaft elementlərində fərqli olmasının, izah etdiyimiz səbəbdən yarandığını deməyə əsas verir. Torpaqda qalıq-real nəmlik “torpaq-moment” prinsipi ilə çalışan multiparametrlı cihazların tətbiqi ilə həyata keçirilmişdir. Mikrokaten səviyyədə relyefdən asılı olaraq torpaq qatında toplanan rütubətin miqdarı fərqlidir. Bunun əksini isə temperaturun profil boyu paylanması göstərir. Temperaturlar fərqlinin dəyişkənliyi 7 dərəcəyə çatır. Mikroçökəklik, mikroyüksəklik və hamar ərazidə yerləşən çəmənlikdə formalaşan nəmlik ehtiyatı müvafiq olaraq 17,6-43,6; 6,5-35,4; 3,8-41,0 mm təşkil edir. HTP-yə görə differensiasiya müvafiq olaraq 423-990; 157-853; 66-709 snr intervallarında təbəddüd edir. 0-20 sm qat üzrə HTP orta çəkiyə görə müqayisəli təhlili 773, 666, 503 snr, başqa sözlə, landşaft elementləri arasında yerli səciyyəli təzahürlərin mikrokaten formatda differensiasiyası, elementar areala nisbətən mikroçökəklik və mikroyüksəklikdə müvafiq olaraq 270, 163 snr təşkil edir. Mikroçökəkliklə mikroyüksəklikdəki torpaq mühitlərində formalaşan HTP-lərin müqayisəsi fərqlin 107 snr bərabər olduğunu göstərir.

Yekun olaraq deyə bilərik ki, hərərətin, nəmliyin və potensialın konsentrasiyasının elementar landşaftlarda qeyri-bərabər paylanması nəticəsində mikrokaten formatda çəmənaltı torpaq arealında səthə yaxın torpaqdaxili axınların yaranma ehtimalı var.